

AMOS OZ

Priča o
ljubavi i tami

Prevela
Žermen Filipović

■ Laguna ■

Naslov originala

Amos Oz

A TALE OF LOVE AND DARKNESS

Copyright © Amos Oz 2003

Translation copyright © 2013 za srpsko izdanje, LAGUNA

Posveta prevodioca

*Senima mojih roditelja – majci, filigranskoj duši, i ocu,
čovjeku izuzetnog duha*

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Priča o
ljubavi i tami

1

ROĐEN SAM i odrastao u prizemnom stančiću niskih tavanica. Moji roditelji su spavali na sofa na razvlačenje koja bi, pretvarajući se svake večeri u postelju, sobu ispunila bezmalo od zida do zida. Svakog jutra sklapali su taj krevet, u spremište ispod ležaja sklanjali posteljinu, okretali dušek, poravnali ga i sve to sakrili svetlosivim prekrivačem, po kojem bi potom nehajno namestili nekoliko vezenih istočnjačkih jastučića kako bi nestali svi dokazi njihovog noćnog sna. Tako je njihova spavaća soba služila i kao radna soba, biblioteka, trpezarija i dnevna soba.

Naspram te prostorije nalazio se moj zeleni sobičak čiju je čitavu jednu polovinu zauzimao veliki, trbušasti ormar. Uzani, niski hodnik, mračan i ne sasvim prav, nalik tunelu za bekstvo iz zatvora, povezivao je kuhinjicu i kupatilo s ove dve sobice. Slaba sijalica, omeđena gvozdеном rešetkom, čak je i po danu bacala sumornu, prigušenu svetlost na taj hodnik. Ka ulici su obe sobe imale samo po jedan prozor, zaštićen metalnim roletnama kroz koje je škiljio ne bi li video na istok, ali se odatle pogled pružao samo na jedan prašnjavi čempres i nizak zid od grubo obrađenog kamena. Kroz malene otvore visoko u spoljnim zidovima kuhinjica i kupatilo virili su na neveliko

betonirano zatvorsko dvorište, opasano visokim zidinama, gde je, bez i jednog jedinog tračka sunca, lagano venuo bleđi zdravac, posađen u zardalu konzervu od maslina. U tim malim otvorima uvek smo držali tegle kiselih krastavčića i tvrdoglavi kaktus u napukloj vazi koja je služila umesto saksije.

Bio je to, u stvari, podrumski stan, jer je prizemlje zgrade bilo ukopano u stenovitu padinu brega. Taj breg bio nam je prvi sused, težak, zatvoren, ćutljiv sused, stari tužni breg s uobičajenim navikama jednog neženje, trom, uzdržan breg koji nikad ne pomera nameštaj i ne prima goste, nikad ne diže buku niti nas uznemirava, ali su kroz zajedničke zidove, poput slabog ali upornog zadaha buđi, do nas neprestano prodirale hladna, mračna tišina i vlaga tog našeg setnog suseda.

Stoga se leti u našem domu uvek osećao nagoveštaj zime.

Gosti bi govorili: „Ovde je po vrućini uvek toliko prijatno, hladovina je i sveže je, čak i prohladno, ali kako izdržavate zimi? Zar zidovi nisu vlažni? Zar vam nije sumorno?“

* * *

Naš su dom ispunjavale knjige. Moj otac je čitao na šesnaest-sedamnaest jezika, a govorio jedanaest (svaki s ruskim naglaskom). Moja majka je govorila četiri-pet jezika, a čitala na sedam-osam. Razgovarali su na ruskom ili na poljskom kad nisu želeli da ih razumem. (A tako je bilo bezmalo uvek. Kad je majka nekom prilikom preda mnom nekog muškarca na hebrejskom uporedila s pastuvom, otac ju je oštro prekorio na ruskom: „*Что с тобой?! Видишь мальчик рядом с нами!* – Šta je s tobom? Vidiš li da je dete s nama!“) Iz kulturnih obzira, uglavnom su čitali knjige na nemačkom ili engleskom, a po svoj prilici sanjali su na jidišu. No jedini jezik kojem su naučili mene bio je hebrejski. Možda su strahovali da će me poznavanje jezika previše izložiti laskanju Evrope, tog lepog, ubistvenog kontinenta.

Na skali vrednosti mojih roditelja što je nešto bilo zapadnije, to se smatralo kulturnijim. I pored toga što su Tolstoj i Dostojevski bili dragi njihovim ruskim dušama, pretpostavljam da im je Nemačka – uprkos Hitleru – delovala kulturnije od Rusije ili Poljske, a Francuska pak kulturnije od Nemačke. Engleska se na njihovoj skali nalazila na još višem mestu od Francuske. Što se pak Amerike tiče, nisu bili sigurni: na kraju krajeva, bila je to zemlja gde su ljudi ubijali Indijance, pljačkali poštanske vozove, jurili za zlatom i jurcali za devojkama.

Za njih je Evropa bila zabranjena obećana zemlja, žuđeni predeo zvonikâ i trgova popločanih drevnim kamenom, tramvaja i mostova i crkvenih tornjeva, udaljenih sela, banjskih varoši, šuma i snegom prekrivenih livada.

Reči kakve su „koliba“, „livada“ ili „guščarka“ uzbuđivale su me i mamile čitavog detinjstva. Posedovale su čulnu aromu pravog, ugodnog sveta, daleko od prašnjavih limenih krovova, gradskog bespuća gvožđurije i čkalja, sasušenih padina našeg Jerusalima, koji se gušio pod težinom usijanog leta. Bilo mi je dovoljno da sam sebi šapnem „livada“ i da smesta začujem mukanje krava, kojima oko vrata vise male klepetuše, i žubor potočića. Kad bih zatvorio oči, ugledao bih bosonogu guščarku čija me je zavodljivost dovodila do suza dok još nisam znao ništa.

* * *

S godinama sam postao svestan da je Jerusalem, pod britanskom upravom dvadesetih, tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog veka, morao biti zadivljujuće kulturni grad. Tu su živeli veliki poslovni ljudi, muzičari, naučnici i pisci: Martin Buber, Gershom Šolem, Šmuel Josef Agnon i mnogi drugi slavni učenjaci i umetnici. Ponekad, dok smo išli Ben Jehudinom ulicom ili Majmonidovom avenijom, otac bi mi došapnuo: „Pogledaj, to je naučnik svetskog ugleda.“ Nisam znao šta je hteo da kaže.

Mislio sam da je svetski ugled nekako povezan s bolešljivim nogama, jer je dotični često bio stariji čovek nesigurnog koraka koji se pomagao štapom i na sebi imao debelo vuneno odelo čak i usred leta.

Jerusalim kojem su se divili moji roditelji bio je udaljen od kraja gde smo mi živeli: nalazio se u Rehaviji, punoj zelenila, vrtova i klavirskih pasaža, u tri-četiri kafanice s pozlaćenim lusterima na Jafa roudu ili u Ben Jehudinoj ulici, u salama zgrade Udruženja mladih hrišćana ili u hotelu *Kralj David*, gde su se kulture željni Jevreji i Arapi mešali s obrazovanim Englezima savršenih manira, gde su lepe, dugovrate dame lebdele u večernjim haljinama, držeci podruku gospodu u tamnim odelima, gde su slobodoumni Britanci večerali s kulturnim Jevrejima ili obrazovanim Arapima, gde su se održavali resitali, balovi, književne večeri, *thés dansants** i izuzetni, umetnički razgovori. Ili je možda takav Jerusalim, sa svojim lusterima i *thés dansants*, postojao samo u snovima bibliotekara, nastavnika, službenika i knjigovezaca koji su živeli u Kerem Avrahamu. Bilo kako bilo, nije postojao tamo gde smo bili mi. Kerem Avraham, četvrt u kojoj smo živeli, pripadao je Čehovu.

Godinama kasnije, kad sam čitao Čehova (u prevodu na hebrejski), bio sam uveren da je on jedan od nas: ujka Vanja je živeo u stanu iznad nas, doktor Samojlenko se nadvijao nad mene i pregledao me širokim, snažnim rukama kad sam imao groznicu a jednom i difteriju, Lajevski sa svojim većitim migrenama bio je rođak moje majke, a subotom smo u dvoranu *Bejt Ha Am* odlazili na dnevna predavanja da slušamo Trigorina.

Bili smo okruženi Rusima svih vrsta. Bilo je mnogo Tolstojevih poklonika. Poneki od njih čak su i izgledali baš kao Tolstoj. Kad sam na poleđini neke knjige naišao na Tolstojevu fotografiju u sepiji, bio sam uveren da sam ga često viđao u našoj četvrti, kako se gologlav šeta Malahijinom ili Avdijevom

* Franc.: plesna čajanka. (Prim. prev.)

ulicom, vetar mu mrsi belu bradu, izaziva strahopoštovanje poput praoca Avrama, oči mu sevaju, kao štap mu služi grana, a rubaška mu nije upasana u široke pantalone, već učkurom stegnuta oko struka.

Tolstojevi poklonici iz naše četvrti (koje su moji roditelji nazivali „tolstojščikima“) svi su bez izuzetka bili zakleti vegetarijanci, svetski reformatori koji su gajili snažna osećanja prema prirodi, tragali za moralnim životom, voleli ljude, voleli svako živo biće, neprestano žudeli za seoskim životom, za jednostavnim seljačkim radom u polju i voćnjaku. Nije im, međutim, uspevalo da uzgaje čak ni biljke u sopstvenim saksijama: možda su ih upropaštavali previše ih zalivajući ili su možda zaboravljali da ih zaliju, a možda je tome kriva bila gadna britanska uprava, koja je stavljala hlór u našu vodu.

Neki od tih tolstojevaca mogli su i iskočiti pravo sa stranice nekog romana Dostojevskog: izmučeni, pričljivi, potiskivali su svoje želje i bili opsednuti idejama. No svi oni, bilo da su poklonici Tolstoja ili Dostojevskog, u našoj četvrti Kerem Avrahamu radili su za Čehova.

Ostatak sveta bio je opštepoznat kao „vascelisvet“, ali imao je i druge epitete: prosvećen, spoljni, slobodan, licemeran. Poznao sam ga gotovo isključivo na osnovu svoje zbirke poštanskih markica: Dancig, Bohemija i Moravija, Bosna i Hercegovina, Ubangi-Šari, Trinidad i Tobago, Kenija, Uganda i Tanganjika. Taj vascelisvet bio je dalek, privlačan, čudesan, ali za nas opasan i preteći. Nije voleo Jevreje jer su pametni, oštroumni, uspešni, ali i zato što su bučni i nasrtljivi. Nije voleo ni ono što smo radili ovde, u Zemlji Izraela,* jer nam je zavideo čak i na ovom oskudnom parčetu močvarnog, kamenitog i pustinjskog tla. Tamo, u svetu, svi zidovi su bili ispisani grafitima: „Čivuti,

* Za vreme britanskog mandata (1923–1948) Jevreji kao ime svoje otadžbine upotrebljavaju naziv Erec Izrael, „Zemlja (naroda) Izraela“. (Prim. prev.)

vratite se u Palestinu“, pa smo se u Palestinu i vratili, a sada nam vascelisvet viče: „Čivuti, odlazite iz Palestine.“

Nije samo vascelisvet bio udaljen: čak je i Zemlja Izraela bila prilično udaljena. Negde, iza brda i još dalje, stasavao je novi soj junačkih Jevreja, preplanuo, žilav, ćutljiv, delatan soj ljudi, sasvim različit od Jevreja iz dijaspore, sasvim različit od stanovnika Kerem Avrahama. Smeli, jedri pioniri, koji su uspeli da se prijatelje s noćnom tamom i prekorače sve granice u odnosima između mladića i devojke, a i obrnuto. Ničega se nisu stideli. Deda Aleksandar je jednom kazao: „Misle da će u budućnosti sve biti jednostavno, da će mladić moći da priđe devojci i da joj jednostavno zatraži onu stvar, ili možda čak ni devojke neće čekati da im priđu, već će same odlaziti mladićima i tražiti onu stvar kao da traže čašu vode.“ Kratkovidi stric Becalel rekao je gnevno ali učtivo: „Zar ovo nije čist boljševizam, pogaziti ovako svaku tajnu, svaku zagonetku?! Poništiti sva osećanja?! Pretvarati čitav život u čašu mlake vode?!“ Stric Nehemija je pak iz svog kutka dobacio dva-tri stiha što je meni ličilo na režanje zveri saterane u ćošak: „Oh, dugačak put je i krivudav drum, putujem preko brega i dola. O, majko, tražim te po žezi i snegu, nedostaješ mi a ti si daleko!...“ A onda je strina Sefora rekla na ruskom: „Sad je dosta. Jeste li svi poludeli? Dete vas sluša!“ I tada su svi razgovor nastavili na ruskom.

* * *

Pioniri su živeli iza našeg obzorja, u Galileji, Šaronu i dolinama. Žilavi, srdačni, mada, naravno, ćutljivi i zamišljeni, mladi muškarci i stasite, uzdržane mlade žene, koje kao da su znale i razumele sve; jasan si im bio i ti i tvoj stid i zbunjenost, a ipak bi se prema tebi ophodile s naklonošću, ozbiljno i s uvažavanjem, ne kao prema detetu već kao prema muškarcu, doduše malenom.

Zamišljao sam te pionire kao snažne, ozbiljne, povučene ljude, koji su u stanju da sednu ukруг i pevaju pesme o čežnji

koja razdire dušu, šaljive pesme, nečuvane pesme o požudi, ili da plešu toliko razuzdano da izgleda kao da su prevazišli granice telesnog, ali i u stanju da se osame, preispituju sebe, žive u prirodi, spavaju pod šatorima, teško rade, pevaju *Uvek smo na gotovs, Sinovi su vam mir doneli plugom, danas vam mir donose puškom, Idemo kud god nas šalju*, jašu divlje konje, voze traktore guseničare, govore arapski, znaju svaku pećinu i suvo rečno korito, barataju pištoljima i ručnim granatama, a ipak čitaju pesnička i filozofska dela: krupni ljudi istraživačkih umova i skrivenih osećanja, bili su u stanju da uz svetlost sveće u svojim šatorima do sitnih sati razgovaraju gotovo šapatom o smislu života i sumornom izboru između ljubavi i dužnosti, između rodoljublja i sveopšte pravde.

Ponekad smo moji drugovi i ja odlazili na stovarište *Tnuve*, zadruga, da ih gledamo kako dolaze preko brda i izdaleka na kamionu krcatom poljoprivrednim proizvodima, „odeveni u radnu odeću, obuveni u teške čizme“, a ja bih im prišao vrlo blizu da udahnem vonj sena, opojne mirise daljinâ: dolaze, mislio sam, odande gde se zaista dešavaju velike stvari. Odande gde se gradi zemlja i menja se svet, gde se kuje novo društvo. Oni ostavljaju svoj pečat na krajoliku i na istoriji, oni oru polja i sade vinograde, oni pišu novu pesmu, oni se hvataju pušaka, skaču na konje i uzvraćaju paljbu arapskim razbojnicima: oni *nas*, ubogu glinu, vajaju u ratnički narod.

Potajno sam sanjao da će me jednog dana odvesti sa sobom. I od mene izvajati ratnika. Da će i moj život postati nova pesma, život toliko čist i ispravan i jednostavan kao čaša vode po vreloom danu.

* * *

Preko brda, u daljini, grad Tel Aviv bio je takođe uzbudljivo mesto odakle stižu novine, priče o pozorištu, operi, baletu i kabareu, kao i savremena umetnost, stranačka ubedenja, odjeci

žučnih rasprava i jedva čujni delići glasina. U Tel Avivu je bilo velikih sportskih imena. Tamo je bilo i more, prepuno preplanulih Jevreja koji umeju da plivaju. Ko je u Jerusalimu umeo da pliva? Ko je ikad čuo da Jevreji plivaju? To su bili drugačiji geni. Mutacija. „Kao čudesno rađanje leptira iz larve.“

Bilo je neke naročite čarolije u samom imenu Tel Aviva. Čim sam čuo reč „Telaviv“, zamislio sam žilavog momka u tamnoplavoj majici, preplanulog, širokih ramena, pesnika-radnika-revolucionara, momka u čijem biću nema ni trunke straha, od one vrste koju nazivaju *hevreman*,* s kapicom koju nosi nehajno no izazovno na kovrdžavoj kosi, puši matusijan, nekog ko se svuda u svetu oseća kao kod kuće: po čitav dan grbači na oranici, ili s peskom i malterom, uveče svira violinu, noću pleše s devojkama ili im peva nežne pesme među pešćanim dinama pod mesečinom, a rano ujutru iz skrovišta uzima pištolj ili mašinku i iskrada se u mrak da čuva kuće i polja.

Koliko je daleko bio Tel Aviv! Tokom čitavog detinjstva posetio sam ga najviše pet-šest puta: povremeno smo odlazili tamo da praznike provedemo s tetkama, sestrama moje majke. Nije se samo svetlost u Tel Avivu razlikovala od svetlosti u Jerusalimu još više nego danas već je čak i zakon gravitacije bio sasvim drugačiji. U Tel Avivu su ljudi hodali drugačije: skakutali su i lebdeli poput Nila Armstronga na Mesecu.

U Jerusalimu su ljudi uvek koračali kao ožalošćeni na pogrebu ili oni koji kasne na koncert. Najpre vrhom cipele proveravaju tlo. A onda, kad najzad zgaze, nimalo ne žure da pomere nogu: čekali smo dve hiljade godina da u Jerusalimu čvrsto stanemo na obe noge i nismo spremni da se odrekneмо toga. Ako pomerimo nogu, neko drugi bi mogao naići i oti nam naše maleno parče zemlje. S druge strane, kad jednom odignete stopalo, nemojte žuriti da ga ponovo spustite: ko će znati u kakvo preteće leglo guja otrovnica biste mogli ugaziti.

* Jidiš: „druželjubitiv“. (Prim. prev.)

Hiljadama godina krvlju plaćamo svoju nepromišljenost, stalno i iznova padamo u ruke neprijateljima jer smo išli i ne gledajući kud gazimo. Tako su, manje-više, hodali ljudi u Jerusalmu. Ali zato u Tel Avivu! Čitav grad bio je jedan ogroman skakavac. Poskakivali su ljudi, ali i kuće, ulice, trgovi, povetarac s mora, pesak, avenije, čak i oblaci na nebu.

Jednom smo u Tel Aviv otišli na Pashu i narednog jutro ustao sam rano, dok su svi ostali još spavali, obukao se, izašao i igrao se sâm na malom trgu s jednom-dve klupe, ljuljaškom, peskom za igru i tri-četiri mlada drveta na kojima su već pevale ptice. Nekoliko meseci kasnije, za Novu godinu, opet smo otišli u Tel Aviv, ali više nije bilo trga. Preseljen je sa mladicama, klupama, peskom za igru, pticama i ljuljaškom na drugi kraj ulice. Bio sam zapanjen: nisam mogao da shvatim kako su Ben Gurion i propisno uspostavljene vlasti mogli dozvoliti takvo nešto. Kako je neko odjednom mogao preseliti trg? Šta je sledeće – hoće li izmestiti Maslinovu goru ili Davidovu kulu? Hoće li pomeriti Zid plača?

Ljudi su u Jerusalmu o Tel Avivu govorili sa zavišću i ponosom, s divljenjem, ali bezmalo u poverenju: kao da je grad nekakav odsudni tajni projekat jevrejskog naroda o kojem je najbolje ne pričati previše – na kraju krajeva, zidovi imaju uši, špijuni i neprijateljske uhode vrebaju iza svakog ćoška.

Telaviv. More. Svetlost. Pesak, skele, kiosci na avenijama, nov-novcijat beli hebrejski grad, jednostavnih linija, uzdiže se usred gajeva limuna i dina. Nije to samo odredište za koje kupite kartu i otputujete *Egedovim* autobusom već sasvim drugi kontinent.

* * *

Godinama smo redovno održavali telefonsku vezu s rođacima u Tel Avivu. Telefonirali smo im svaka tri-četiri meseca iako nismo imali telefon, a nisu ga imali ni oni. Najpre bismo pisali

tetki Haji i teći Cviju da ih obavestimo kako ćemo, recimo, devetnaestog u mesecu, što je bila sreda, a sredom se Cvijevo radno vreme u bolnici završavalo u tri sata, iz svoje apoteke nazvati njihovu apoteku u pet. Pismo smo im slali mnogo ranije i onda čekali odgovor. U svom pismu tetka Haja i teća Cvi bi nas uveravali da im ta sreda, devetnaestog, sasvim odgovara i da će nešto pre pet čekati u apoteci, a da se mi ne brinemo ako ne budemo mogli nazvati tačno u pet jer oni neće pobeći nikud.

Ne sećam se jesmo li za odlazak u apoteku i telefonski poziv Tel Avivu oblačili najlepšu odeću, ali me ne bi čudilo da jesmo. Bio je to svečani trenutak. Već u nedelju bi moj otac kazao mojoj majci: „Fanija, nisi zaboravila da ove nedelje treba da nazovemo Tel Aviv?“ U ponedeljak bi majka rekla: „Arije, nemoj kasniti prekosutra, nemoj da upropastiš sve.“ A u utorak bi mi oboje rekli: „Amose, nemoj samo da nam prirediš neko iznenađenje, čuješ li, nemoj da se razboliš, čuješ li, ne smeš da se prehladiš ni da padneš do sutra uveče.“ I te večeri bi mi govorili: „Idi ranije na spavanje da budeš odmoran za telefonski razgovor, ne želimo da ti glas zvuči kao da ne jedeš dovoljno.“

I tako su uvećavali uzbuđenje. Živeli smo u Amosovoj ulici i apoteka nam se nalazila na pet minuta hoda, u Sofonijinoj ulici, ali već u tri sata otac bi rekao mojoj majci:

„Ne započinji ništa više kako posle ne bi bila u žurbi.“

„Ne brini za mene, nego šta je s tobom i tvojim knjigama, zaboravićeš.“

„Ja? Da zaboravim? Gledam na sat svakih pet minuta. A i podsetiće me Amos.“

I eto mene, kome je svega pet-šest godina, a već moram na sebe preuzeti istorijsku odgovornost. Nisam imao sat – a kako bih ga i imao? – pa sam neprestano trčao u kuhinju da pogledam na časovnik i objavljivao kao da odbrojavam minute do lansiranja svemirskog broda: „Još dvadeset minuta“, „Još petnaest minuta“, „Još deset i po“ – i tada bismo ustali, brižljivo zaključali vrata i pošli, nas troje, skrenuli levo i išli sve do bakalnice

gospodina Austera, potom desno u Zaharijinu ulicu, levo u Malahijinu ulicu, desno u Sofonijinu i, stigavši u apoteku, rekli:

„Dobar dan, gospodine Hajneman, kako ste? Došli smo da telefoniramo.“

Znao je, naravno, vrlo dobro da ćemo u sredu doći da telefoniramo rođacima u Tel Avivu, i znao je da Cvi radi u bolnici, i da Haja obavlja važan posao u Ligi radnih žena, i da će Jigal kad poraste biti sportista, i da su im dobri prijatelji Golda Mejerson (koja će se kasnije zvati Golda Meir) i Miša Kolodni, koji je ovde bio poznat kao Moše Kol, no i pored toga smo ga podsetili: „Došli smo da telefoniramo rođacima iz Tel Aviva.“ Gospodin Hajneman bi rekao: „Da, naravno, sedite, molim vas.“ Potom bi izgovorio svoju uobičajenu telefonsku šalu. „Jednom, na Cionističkom kongresu u Cirihu, iznenada su se iz pomoćne prostorije začuli strašni urlici. Berl Loker je Harcfelda upitao šta se događa, na šta mu je Harcfeld objasnio da drug Rubašov razgovara s Ben Gurionom u Jerusalimu. „Razgovara s Jerusalimom!“ , uzviknuo je Berl Loker. „Pa zašto ne upotrebi telefon?“

Otac bi kazao: „Nazvaću ih.“ A majka bi kazala: „Prerano je, Arije. Imamo još nekoliko minuta.“ Na to bi joj odgovorio: „Da, ali moraju nas povezati.“ (U to doba nije postojala direktna telefonska veza.) Majka: „Da, ali šta ako nas ovog puta odmah povežu, a oni još nisu stigli?“ Otac je odgovorio: „U tom slučaju ću naprosto nazvati kasnije.“ Majka: „Ne, brinuće se, misliće da su propustili naš poziv.“

I dok su se tako raspravljali, iznenada je stiglo pet sati. Otac bi podigao slušalicu, ustavši da to učini, i rekao operaterki: „Dobar dan, gospođo. Molim vas, dajte mi Tel Aviv 648.“ (Ili neki sličan broj – još smo živeli u svetu trocifrenih telefonskih brojeva.) Ponekad bi operaterka odgovorila: „Možete li, molim vas, sačekati nekoliko minuta, upravnik pošte je na liniji.“ Ili gospodin Siton. Ili gospodin Našašibi. I onda bismo se uznemirili – šta li će misliti o nama?

Mogao sam zamisliti tu jednu jedinu liniju, tu žicu koja je spajala Jerusalem sa Tel Avivom, a preko Tel Aviva i s ostatkom sveta. A ako je ta jedina linija bila zauzeta, bili smo odsečeni od sveta. Telefonska žica je vijugala preko pustopolja i stenja, preko bregova i dolina, i mislio sam da je to veliko čudo. Drhtao sam: šta ako divlje životinje dođu noću i pregrizu žicu? Ili je zli Arapi preseku? Ili je pokvasi kiša? Ili izbije požar? Ko bi znao. Ta žica vijuga toliko ranjiva, nezaštićena, prži se na suncu, ko bi znao. Osećao sam duboku zahvalnost prema ljudima koji su postavili tu žicu, toliko hrabrim, toliko veštima, nije to tako lako, postaviti žicu od Jerusalima do Tel Aviva. Znao sam iz iskustva: jednom smo nameštali žicu od moje sobe do sobe Elijahua Fridmana, između kojih su se nalazile samo dve kuće i jedan vrt, a koliki je to posao bio – na putu su nam se isprečili drveće, susedi, spremište, zid, stepenište, grmlje.

Nakon što je čekao neko vreme, otac je zaključio da je upravnik pošte ili gospodin Našašibi dosad morao završiti razgovor, pa je opet podigao slušalicu i rekao operaterki: „Izvinite, gospođo, mislim da sam zamolio da mi date Tel Aviv 648.“ Rekla bi: „Zapisala sam, gospodine. Molim vas, sačekajte.“ (Ili: „Molim vas, budite strpljivi.“) Otac bi na to rekao: „Čekam, gospođo, naravno da čekam, ali čekaju i ljudi na drugom kraju žice.“ Ovako joj je on učtivo davao do znanja da, premda smo uistinu kulturani svet, i naše strpljenje ima granicu. Jesmo lepo vaspitani, ali nismo budale. Nas neće kao ovce voditi na klanje. S tom idejom – da se prema Jevrejima možeš ponašati kako god poželiš – gotovo je, zauvek.

A onda bi, sasvim iznenada, telefon u apoteci zazvonio i uvek je to bio tako uzbudljiv zvuk, tako magičan trenutak, i razgovor bi tekao otprilike ovako:

„Halo, Cvi?“

„Pored telefona.“

„Ovde Arije, iz Jerusalima.“

„Zdravo, Arije, Cvi ovde, kako si?“

„Ovde je sve u redu. U apoteci smo.“

„I mi. Šta ima novo?“

„Ovde ništa. A kod vas, Cvi? Kaži nam kako ide.“

„Sve je dobro. Nema ništa naročito. Svi smo dobro.“

„Dobro je i kad nema ništa novo. Ni kod nas nema ništa novo. Svi smo dobro. A vi?“

„I mi smo dobro.“

„Odlično. Fanija želi da razgovara s vama.“

I onda bi se sve ponavljalo iz početka. Kako ste? Šta ima novo? A tada: „Amos želi da kaže nekoliko reči.“

I to je bio čitav razgovor. Šta ima novo? Dobro. Čujemo se uskoro. Drago nam je da smo se čuli. I nama. Pisaćemo i dogovorićemo se kad ćemo se čuti sledeći put. Prićaćemo. Da. Svakako. Uskoro. Vidimo se uskoro. Čuvajte se. Sve najbolje. I vama.

* * *

No nije to bila šala: životi su nam visili o koncu. Sad shvatam da uopšte nisu bili sigurni da će zaista opet razgovarati; ovo je možda poslednji put, ko zna šta se može dogoditi, mogli bi izbiti neredi, pogrom, krvoproliće, Arapi se mogu dići i poklati nas, možda će početi i rat, strašna nesreća, posle svih Hitlerovih tenkova koji su nam došli bezmalo na kućni prag iz dva pravca, iz Severne Afrike i preko Kavkaza. Ko zna šta nas čeka? Ovaj isprazni razgovor, zapravo, nije bio isprazan, već samo nezgrapan.

Ti telefonski razgovori mi sada otkrivaju koliko im je – svima, ne samo mojim roditeljima – bilo teško da izraze lična osećanja. Nije im uopšte bilo teško da izraze opšta osećanja – bili su osećajni ljudi i umeli su da se izraze. O kako su samo umeli da govore! Bili su u stanju da neprekidno, satima, oduševljeno razgovaraju o Niče, Staljinu, Frojdu, Žabotinskom, puni žara, sa suzama i patosom, da raspravljaju jednodničnim

tonom o kolonijalizmu, antisemitizmu, pravdi, „agrarnom pitanju“, „položaju žena“, „odnosu umetnosti i života“; ali onog časa kad bi pokušali da iskažu lična osećanja, izustili bi nešto napeto, suvoparno, čak preplašeno, što je bila posledica višegeneracijskog potiskivanja i negacije. Dvostruke negacije, u stvari, dvostrukih kočnica, jer su buržoaski evropski maniri učvrstili međe religiozne jevrejske zajednice. Bezmalobilo je sve bilo „zabranjeno“, „neprilično“, ili „ne baš lepo“.

Osim toga, postojao je veliki nedostatak reči: hebrejski još nije bio dovoljno neusiljen jezik, sasvim izvesno nije bio jezik intime, i teško se moglo znati kako će zapravo delovati ono što izustiš na hebrejskom. Nikad nisu bili sigurni da ono što kažu neće delovati podsmešljivo, a podsmeš je bio nešto od čega su strahovali. Nasmrt su se plašili toga. Čak i ljudi poput mojih roditelja koji su dobro znali hebrejski nisu njime vladali u potpunosti. Govorili su ga kao da su bili opsednuti tačnošću. Često bi se predomišljali i preinačavali ono što su tek rekli. Možda se tako oseća kratkovid vozač, koji noću, u nepoznatom gradu, za volanom automobila na koji nije naviknut, pokušava da pronade put u lavirintu sporednih uličica.

Jedne subote nas je posetila majčina prijateljica, učiteljica po imenu Lilija Bar Samha. Kad god bi gošća u razgovoru spomenula da je hvata strah ili da je neko u strašnom stanju, ja bih prasnuo u smeh. U svakodnevnom žargonu reč koju je upotrebljavala za „strah“ imala je značenje „prdež“. Nikom drugom to, izgleda, nije bilo smešno ili možda i jeste, ali su se pretvarali da nije. Isto je tako bilo i kad je moj otac govorio o „trci u naoružanju“ ili se ljutio zbog odluke članica NATO-a da ponovo naoružaju Nemačku ne bi li zapretili Staljinu. Otac pojma nije imao da je knjiška reč „naoružanje“ u tadašnjem hebrejskom žargonu imala značenje „jebačina“.

Otac bi me pak svaki put popreko pogledao kad bih upotrebio izraz „srediti“; budući da je to bila sasvim obična, bezazlena reč, nikako mi nije bilo jasno zašto mu smeta. Naravno, nikad

mi nije objasnio, a ja nisam mogao da ga pitam. Godinama kasnije saznao sam da je tridesetih godina, pre nego što sam se rodio, izraz „srediti“ značio da je žena ostala u drugom stanju. „Te ju je noći sradio u prostoriji za pakovanje, a ujutro se pretvarao da je i ne poznaje.“ I ako bih kazao da je, na primer, Uri „sradio svoju sestru“, otac bi stisnuo usne i gledao me smrknuo. Naravno da nikad nije objasnio – kako je i mogao?

U trenucima prisnosti nikad se jedno drugom nisu obraćali na hebrejskom. Možda u najintimnijim trenucima nisu govorili uopšte. Nisu govorili ništa. Sve je zasenio strah da svojim ponašanjem ili rečju ne izazovu podsmeh.

2

U TO VREME činilo se da mesto na najvišem stepeniku društvene lestvice zauzimaju pioniri. Ali pioniri su živeli daleko od Jerusalima, u dolinama, u Galileji i po bespuću na obalama Mrtvog mora. Divili smo se njihovim strogim, zamišljenim likovima, zatečenim između traktora i poorane zemlje, kako su prikazivani na plakatima Jevrejskog nacionalnog fonda.

Na sledećem stepeniku ispod pionira nalazili su se pripadnici „organizovane zajednice“, koji su leti na tremovima u potkošuljama čitali socijalistički list *Davar*, članovi Histadruta, Hagane i Kupat holima,* muškarci u uniformama, darodavci dobrovoljnog fonda solidarnosti, oni koji jedu salatu s kajganom i jogurtom, poklonici samoodricanja, odgovornosti, solidnog života, domaćih proizvoda, radničke klase, partijske

* Histadrut – savez sindikata; Hagana – jevrejska paravojna organizacija, začetak kasnijih Odbrambenih snaga Izraela; Kupat holim – Zdravstveni fond. (Prim. prev.)

discipline i blagih maslina iz prepoznatljivih *Tnuvinih* tegli, „*Plavetnilo ispod, plavetnilo iznad nas, svoju zemlju gradićemo s ljubavlju i svaki čas!*“

Naspram ove utvrđene zajednice stajali su „neorganizovani“, takođe poznati kao teroristi, a isto tako i pobožni Jevreji iz naselja Mea Šearim i „cionomrzački“ ultraortodokсни komunisti, i još čitava gomila ekscentričnih intelektualaca, karijerista i egocentričnih umetnika dekadentno-kosmopolitskog tipa, a uz njih svakojaki otpadnici i individualisti i sumnjivi nihilisti, nemački Jevreji koji nisu uspeli da se izleće od svojih german-skih navika, anglofilski snobovi, bogati levantski frankofili sa svojim, kako smo smatrali, prenaglašanim manirima nadmenih batlera, pa potom jemenski, gruzijski, severnoafrički, kurdski i solunski Jevreji, svi svakako naša braća, svi nesumnjivo perspektivan ljudski materijal, ali šta se moglo, u njih će se morati uložiti mnogo strpljenja i truda.

Mimo svih njih, bili su tu izbeglice, preživeli, prema kojima smo se ophodili sa saosećanjem i izvesnom mučninom: nesrećni mučenici, jesmo li mi bili krivi što su odlučili da sede i čekaju Hitlera umesto da dođu ovamo dok je još bilo vremena? Zašto su sebi dozvolili da ih kao ovce vode na klanje umesto da se organizuju i bore? I kad bi samo prestali da brbljaju na jidišu i da nam pričaju o svemu što su im tamo radili jer sve to ne prikazuje u dobrom svetlu ni njih, a ni nas, kad smo već kod toga. Uostalom, ovde smo okrenuti budućnosti a ne prošlosti, a ako baš moramo kopati po prošlosti, valjda imamo i više nego dovoljno vedrije hebrejske istorije, iz biblijskih vremena i iz hasmonejskog razdoblja, te nema potrebe kvariti to ovom depresivnom jevrejskom istorijom koja nije ništa do sve sama nevolja do nevolje. (Uvek su za „nevolje“ upotrebljavali reč *tsores* iz jidiša i izgovarali je s izrazom gađenja na licu, te je dete moglo shvatiti da su *tsores* nekakva bolest koja se odnosi na njih, a ne na nas.) Preživeli poput gospodina Lihta, koga su deca iz kraja zvala „Milion Kinder“. Iznajmljivao je mali

sobičak u Malahijinoj ulici gde je noću spavao na dušek u koji bi danju uklanjao i sobičak pretvarao u radnjicu pod firmom „Hemijsko čišćenje i peglanje parom“. Uglovi usana uvek su mu bili oboreni, što je njegovom licu davalo izraz prezira ili odvratnosti. Sedeo bi u do vratku radnjice čekajući mušterije, a kad god bi prošlo neko od dece iz kraja, pljunuo bi u stranu i prosiktao kroz stisnute usne: „Ubili su milion *kinder!* Dečice poput tebe! Poklali ih!“ Nije ovo izgovarao s tugom, već s mržnjom, s gnušanjem, kao da nas proklinje.

* * *

Moji roditelji nisu imali jasno određeno mesto na ovoj lestvici između pionirâ i *tsores*-mučenikâ. Jednom nogom bili su u organizovanoj zajednici (pripadali su Kupa^t holimu i davali priloge Fondu solidarnosti), a drugom – u vazduhu. Mom je ocu bila bliska ideologija neorganizovanih, odbeglih Novih cionista Žabotinskog, ali je bio vrlo daleko od njihovih bombi i pušaka. Najviše što je radio jeste to što je svoje znanje engleskog jezika stavljao u službu ilegale i povremeno sastavljao tekstove za ilegalne, zapaljive letke protiv „podmuklog Albiona“. Moje roditelje je privlačila inteligencija iz Rehavije, ali pacifistički ideali Buberovog Saveza za mir *Brit šalom* – sentimentalnog bratstva Jevreja i Arapa, potpunog odbacivanja sna o hebrejskoj državi kako bi se Arapi sažalili na nas i ljubazno nam dozvolili da živimo ovde, njima uz nogu – takvi ideali su mojim roditeljima delovali kao beskičmenjaštvo, kukavički defetizam kakav je vekovima obeležavao život jevrejske dijaspore.

Moja majka, koja je studirala na Praškom univerzitetu i diplomirala na univerzitetu u Jerusalimu, davala je privatne časove studentima koji su se pripremali za ispite iz istorije ili povremeno iz književnosti. Moj otac je završio književnost na Univerzitetu u Vilni (današnjem Vilnjusu), a još jednu diplomu stekao je na Hebrejskom univerzitetu, na kojem nije mogao

dobiti mesto predavača u vreme kad je u Jerusalimu broj profesora književnosti daleko prevazilazio broj studenata. Da bi sve bilo još gore, mnogi predavači imali su istinsku visoku spremu, blistave diplome stečene na čuvenim nemačkim univerzitetima, a ne bednu poljsko-jerusalimsku kao moj otac. Stoga je prihvatio posao bibliotekara u Nacionalnoj biblioteci na brdu Skopusu i do kasno u noć pisao knjige o noveli u hebrejskoj književnosti ili sažetu istoriju svetske književnosti. Moj otac je bio obrazovan, učitiv bibliotekar, strog ali i prilično stidljiv, koji je nosio kravatu, okrugle naočari i pomalo otrcan sako, koji se klanjao svojim nadređenima, skakao da pridrži vrata damama, neumoljivo branio svojih nekoliko prava, poletno navodio pesničke stihove na deset jezika, uvek se trudio da bude prijatan i zabavan, i beskrajno ponavljao iste šale (koje je nazivao „anegdotama“ ili „pošalicama“). Te šale su uglavnom delovale nezgrapno: nisu toliko bile primeri živog humora koliko izraz čvrste namere da se ispuni naša obaveza da budemo zabavni i u teškim vremenima.

Kad god bi se zatekao licem u lice s pioninom u uniformi, revolucionarom, intelektualcem preobraćenim u radnika, moj bi se otac zbunio. Tamo, u svetu, u Vilni ili u Varšavi, bilo je sasvim jasno kako se obraća proleteru. Svako je znao svoje mesto, premda se od tebe očekivalo da tom radniku jasno pokažeš koliko si privržen demokratiji i da na njega ne gledaš s visine. Ali ovde, u Jerusalimu, sve je bilo nejasno. Ne izvrnuto naglavce, kao u komunističkoj Rusiji, već naprosto nejasno. S jedne strane, moj otac je sasvim izvesno pripadao srednjoj klasi, mada nešto nižoj srednjoj klasi, bio je obrazovan čovek, autor članaka i knjiga, na skromnom položaju u Nacionalnoj biblioteci, dok je njegov sagovornik bio oznojeni građevinski radnik u kombinezonu i cokulama. S druge strane pak, za tog istog radnika pričalo se da je završio hemiju i da je takođe posvećen pionir, najugledniji član društva, junak hebrejske revolucije, fizički radnik, dok je otac sebe smatrao – barem

duboko u duši – nekakvim kratkovidim intelektualcem bez korena i s dve leve ruke. Nešto poput dezertera s bojnog polja gde se gradi otadžbina.

* * *

Naši susedi uglavnom su bili činovnici na niskim položajima, sitni trgovci, bankarski blagajnici ili prodavci karata u bioskopu, učitelji koji su radili u školama ili držali privatne časove, ili zubari. Nisu bili religiozni Jevreji; u sinagogu su odlazili samo na Jom kipur i povremeno na Simhat Toru, no sveće su palili petkom uveče ne bi li održali neki delić jevrejstva, a možda i iz predostrožnosti, za svaki slučaj, jer nikad se ne zna. Svi su manje-više bili obrazovani, ali nije im zbog toga bilo baš sasvim lagodno. Svi su imali posve određene stavove o britanskom mandatu, budućnosti cionizma, radničkoj klasi, kulturnom životu u zemlji, Diringovim napadima na Marksa, romanima Knuta Hamsuna, o arapskom pitanju ili ženskim pravima. Bilo je tu svakovrsnih mislilaca i propovednika, koji su, na primer, tražili da se ukine anatema bačena na Spinozu, ili da se palestinskim Arapima objasni da oni, u stvari, nisu Arapi, već potomci drevnih Jevreja, ili da se konačno ujedine ideje Kanta i Hegela, učenja Tolstoja i cionizam, što bi ovde, u Zemlji Izraela, stvorilo lep, čist i zdrav način života, ili da se pridaje veća važnost kozjem mleku, ili da se stvori savez s Amerikom, pa čak i Staljinom s ciljem da se isteraju Britanci, ili da se svakog jutra uradi nekoliko jednostavnih fiskulturnih vežbi što bi odagnalo neraspoloženje i pročistilo dušu.

Ti susedi, koji su se nedeljom po podne okupljali u našem dvorištancetu i pijuckali ruski čaj, gotovo su svi bili izbeglice. Kad god bi neko morao da popravi osigurač, promeni mašinu za rublje, izbuši rupu u zidu, zvali su Baruha, jedinog čoveka u četvrti koji je umeo da izvede takve čarolije i zato bio poznat kao „Baruh Zlatoprsti“. Svi ostali su umeli da žestoko besede i